

זיגמונט באומן

כוננות הוכרזה, ואף פעם לא בוטלה

השואה שינתה את היהודים ואת אופן הווייתנו בעולם, אבל היא שינתה גם את מצב העולם. היא הוסיפה הרבה לידע המשותף שלנו על העולם בו אנו חיים, והיה זה בלתי נמנע שידע חדש זה ישנה את האופן בו אנחנו מתקיימים, תופסים ומתארים את הניסיון ואת הסיכוי לחיים משותפים. לפני שהשואה התרחשה, לא היה אפשר להעלותה על הדעת. לרוב האנשים, ובכללם לרבים מקורבנותיה היהודים, היא נותרה בלתי נתפסת גם לאחר שכבר החלה. היום, לעומת זאת, קשה להעלות על הדעת עולם שאינו כולל את האפשרות של שואה, עולם שאינו מבוצר, שלא לומר מבוטח, נגד אפשרות כזו. מצב כוננות הוכרז, והוא מעולם לא בוטל.

ואולם, מה פירוש חיים בעולם הנתפס כעמוס תמיד בזוועות מהסוג שהשואה מייצגת? האם זיכרון השואה הופך את העולם למקום טוב ובטוח יותר, או למקום גרוע ומסוכן יותר?

הזיכרון והסיפור

התפקיד הבסיסי שממלא זיכרון העבר בעיצוב ההווה האישי (או הקיבוצי) – ברור. מקובל כבר כדבר שבשגרה לטעון כי קבוצות שאיבדו את זיכרוןן מאבדות בכך את זהותן, שאיבוד העבר מוביל באופן בלתי נמנע לאיבוד ההווה, ושאם שמירה על קבוצה היא ערך אשר יש להגן עליו, כי אז הצלחתה או כישלונה תלויים במאמץ לשמר את הזיכרון. כל זה אכן אמת, אבל אין זו כל האמת.

כל זיכרון הוא סלקטיבי, והעבר הופך ל"סיפור" שאפשר להטמיע ולזכור רק לאחר שנעשית סלקציה. מעשה הסיפור על העבר דומה לעבודתם של תאורנים בהצגה: זרקורים נעים אנה ואנה כדי להאיר קטעים מסוימים מן העבר ולהותיר קטעים אחרים מחוץ לתמונה. הרושם הוויזואלי שהם מבקשים ליצור אצל הצופים הוא המכוון את בחירותיהם. ואכן, הרושם הוויזואלי אשר הם יוצרים הוא זה שנחרת בזיכרון הצופים ונרשם בזיכרון כ"אירועים". הסיפורים על העבר – תמיד סיפורים סלקטיביים – הם

הנחרתים בזיכרון, לא העבר עצמו – וככל שזוכרים אותם טוב יותר, כך נותר פחות מקום לסיפורים אחרים, המספרים סיפור שונה.

העבר חלף ונגמר, שלם עם עצמו, שקט, שלו וחסר להט. הוא אינו נוקט עמדה. אבל העתיד שלמענו מחוברים הסיפורים על העבר הוא לנצח עדיין-לא-עשוי, לא בטוח בעצמו וחושש, ומסיבה זו הוא רעשני, מיליטנטי, מצוי בכוננות מתמדת, דרוך לקראת אויבים, נושא נשק, עולה על בריקדות. כפי שוולטר בנימין העיר – אפילו המתים אינם בטוחים מפני ההיסטוריה המופקעת בידי אפסנאי העתיד, ומפני מספרי הסיפורים שלו, הנקראים לשירות פעיל.

טצוואטן טודורוב! התנגד לשימוש לרעה הנרחב במשפט המפורסם של ג'ורג' סנטיאנה: "מי שאינם יכולים לזכור את העבר נידונים לחזור עליו". משפט זה, על פי הפירוש המקובל, מרמז כי אם תנצור בזיכרון את שגיאותיך שלך ואת שגיאותיהם של אחרים, תימנע מן החזרה עליהן. ואולם, הנחה כזאת איננה נכונה; לא כך פועל הזיכרון (או מוטב, לא כך הוא מעובד: ממוחזר ומנוצל...)

הזיכרון יכול לרפא את הפצעים או להחמיר את מצבם. הוא עשוי לבאר או לעוות. מעשי העבר אינם טעויות או משגים כשלעצמם, אלא כאשר הם מסופרים כמשגים. מספרי הסיפורים הם המגנים מעשים כרעים או מציגים התרחשויות כאסונות – אבל הם גם עשויים לשבח אותם מעשים והתרחשויות, ולנרדף למאזיניהם לחזור עליהם ולחוות אותם שוב. "מענה בהווה עשוי לשאוב השראה ממענה העבר," מרגיש טודורוב. היטלר, אומרים, שאב אומץ מהשמדת הארמנים בידי הטורקים, השמדה שהוכיחה כי אם יש די כוח ואומץ לעשות זאת, אפשר להכחיד עם שלם בלא עונש! הזיכרון הטרי של מעשי הדיכוי הגרמני האכזרי של חברי הרזיסטאנס (הם הצליחו לעתים יותר קרובות משנכשלו, הלא כן?) לא עצר בעד הצרפתים, מיד לאחר שחרורם שלהם, מלדכא, לייסר, לענות ולרצוח את לוחמי החופש האלג'יראים. זיכרון העבר הוא מזקקה רבת עוצמה; אפשר לרקוח באמצעותו רעלים באותה קלות בה מסננים ומאחסנים בתוכו שמני קטורת. בקרבות הניטשים בהווה בשם העתיד, זיכרון ושכחה הם כלי נשק בני המרה.

משהו צריך להיזכר כדי שמשהו אחר יוכל להישכח. משהו צריך להימחק מן הזיכרון כדי שמשהו אחר, אשר שרד, יוכל לזהור באור נגהות. לזכור משמעו לפרש את העבר; או נכון יותר, לספר סיפור משמעו לייצג את מהלך האירועים של העבר. מעמדו של "סיפור העבר" מעורפל, ונידון להישאר כזה. מצד אחד, סיפורים מסופרים. אין ולא יכולים להיות סיפורים בלי מספרים, והמספרים, כמו כל בני האדם, מועדים לשגיאות

ולהפרזות של הדמיון. מצד שני, רעיון ה"עבר" נתפס כמסמל (אף אם אין זה נכון מבחינה עובדתית) את תמצית ה"מציאות" שאין לבטלה, "עובדות מצוקות", עיקשות, נצחיות, בלתי ניתנות לשינוי. העבר נוטה להיות מוצג (אף אם אין זה נכון מבחינה עובדתית) כסלע מוצק יחיד במערבולת של דעות – שכירות, ארעיות, המקניות ומשתנות – המתיימרות להיות אמיתות. וכך שמחים מספרי הסיפורים להסתיר את חולשתם האנושית מאחורי הפאר האצילי של העבר, אשר בניגוד להווה ההפכפך ולעתיד חסר הצורה, אפשר לקדשו בשם היותו נטול מחלוקות. מספרי הסיפור של העבר עשויים, אם כן, להיעזר בסמכות של מושא סיפורם כדי להסיט את תשומת הלב מתהליך העיבוד מחדש שחייב היה להתבצע כדי שהעבר ייהפך לסיפור. הישענות על סמכות העבר מסייעת למנוע חקירות בלתי רצויות, הנתפסות כמציקות ומרגיזות.

המזל הרע של ארי פולמן (ויהודים אחרים)

למתים אין יכולת להנחות, בוודאי לא לפקח על התנהגותם של החיים ולתקנה. לפני שאפשר להפְּקֵחַם ללקחים, יש להפכם לסיפורים (שקספיר, בניגוד למספרי סיפורים רבים, ועוד יותר מכך בניגוד לרוב מאזיניהם, ידע זאת, כאשר גרם להמלט להורות, לפני מותו, לידידו הורציו: "ספר את קורותיי"). העבר אינו מתערב ישירות בהווה: כל התערבות מתווכת בידי סיפור. הכיוון שאליו תלך, בסופו של דבר, אותה התערבות, נקבע בשדה הקרב של הזיכרון, שם הסיפורים הם החיילים הפשוטים ומספרי הסיפורים הם המפקדים – פיקחים או חסרי מזל – של הכוחות הלוחמים. הלקחים שיימדו מן העבר הם השלל העיקרי של הקרב.

כל עוד יצר ארי פולמן סרטי ילדים מתוקים וסרטי תעודה בלתי מזיקים וקלים לעיכול, הוא היה חביב הממסד הישראלי, שהרעיף עליו שבחים ופרסים. ואולם, הכל השתנה ברגע שיצא לאקרנים סרטו הארוך הראשון, "מיידי אין איזראל", סרט שבמלותיו שלו יצא חוצץ נגד "המיתולוגיה הישראלית", זו ש"מזיקה לגמרי" ויוצרת מצב בו "א-י אפשר לקבל את ההחלטות הנכונות". פולמן ביקש לבחון את השימוש (או את השימוש הרעה) שנעשה בהיסטוריה כדי לעצב את המדיניות הנוכחית של ישראל: תלמידי בית ספר נשלחים לסייר באשוויץ, בטרבלינקה ובשאר זירות הטרגדיה היהודית באירופה כמה חודשים לפני הגיוס, ואז נשלחים לשטחים הכבושים וניצבים שם מול פלסטינים כשהם "מלאים בשנאה וברצון להרוג, משוכנעים כי הם משרתים מטרה נאצלת". לדעת פולמן, לניצולים הממשיים החיים בישראל לא היתה שום בעיה לקבל את המסר של סרטו. מלאת זעם היתה דווקא "האריסטוקרטיה הישראלית" – צאצאי החלוצים הציונים, שניכסו את זכר השואה כלא פחות, אבל גם לא הרבה יותר, מאשר אישור גורף

לאמת הציונית ולצדקתם של הציונים, מעין צ'ק פתוח, הֵתַר בלתי תלוי בזמן לכל מה שעשו, ואולי עוד יעשו, בשם הציונות. "אתם לא יכולים לתאר לעצמכם," גילה פולמן, "כמה קשים הפכו חיי בישראל מאז אותו סרט."² נגד מה מתקוממים ארי פולמן ואחרים כמות? תשובה קצרה אך צלולה אפשר למצוא במאמר/וידוי של הסופרת היהודיה אמריקאית קים צ'רנין:

האם אני מסוגלת (האם אנו מסוגלים) להתמודד באמת עם הרעיון שאנחנו מנצלים את ששת המיליונים, מתחבאים מאחוריהם, מייבאים את המשמעויות שלנו לתוך סבלם ומותם, משתמשים בקורבנותם לצורכי תעמולה? נדרש לי זמן רב כדי לעמוד פנים אל פנים מול האשמה זו; להכיר בכך שחלק מהעניין הגובר שלי בניצולי שואה, בספרי שואה, בעדויות בגוף ראשון על השואה, משמש לטיות, להסתת מבטי ממאבק חי, שבו עם אחר הוא הקורבן ואנו היהודים אחראים לכך.³

לאחר שמבינים זאת, נשמעות שאלותיו של סופר יהודי-אמריקאי אחר, ג'ואל קובל, לגמרי רטוריות:

מדוע המלים שנכתבו כרגע נלפיהן ישראל "הפכה את השטחים הכבושים למחנה ריכוז עצום ודירדרה את העם הכבוש לשימוש באמצעים מזוויעים כמו פיגועי ההתאבדות", ומדוע מלים של יהודים אחרים, המותחים ביקורת על ישראל, מתקבלות אצל הציונים באיבה ומתוך גינוי חריף, ומכונות "שנאה עצמית" ו"אנטישמיות"? מדוע אין הציונים רואים, או ליתר דיוק מדוע הם רואים ובכל זאת מכחישים, את המציאות הברוטלית שמדינה זו יצרה?⁴

בין סקראליזציה לבנאליזציה

המאבק על הפרשנות, שבמהלכו מעצבים מחדש את העבר לכדי לקחים להווה ותוכניות לעתיד, מתרחש, כפי שטודורוב ציין,⁵ במעבר הצר בין שתי מלכודות של סקראליזציה ובנאליזציה. קבוצות אנושיות מתקיימות באמצעות תקשורת, דיאלוג והחלפת חוויות. קבוצות נוצרות באמצעות שיתוף בזיכרונות. זיכרון של רצח קבוצתי או קורבנות קבוצתית, כמו השואה, הוא ללא ספק חוויה שמשמעותה האמיתית נעוצה בהיותה משותפת, ושאת זיכרונה יש לחלוק ולהפוך לרכוש משותף. הפיתוי "לקדש" זיכרון של

2 "אנו מפארים את המוות", ראיון עם פאוול סמולנסקי, גאזטה ויבורצ'יה, 26-27 באוקטובר 2002 (פולנית).

3 Kim Chernin, "Seven Pillars of Jewish Denial", *Tikkun*, September-October 2002, pp. 15-20

4 Joel Kovel, "Zionism's Bad Conscience", *Tikkun*, September-October 2002, pp. 21-24

5 "Ni banalisation ni sacralisation: du bon and du mauvais usage de la mémoire", *Le Monde diplomatique*, Avril 2001, pp. 10-11

חוויה כזאת בשם שלמות הקבוצה, בהווה ובעתיד, הוא לפיכך חזק מאוד. אבל באופן פרדוקסלי הסקראליזציה סותרת בעצם את מטרתה: היא מנפצת כל סיכוי לתקשורת חיה, אמיתית וכנה, ולפיכך גורעת מהתבונה המשותפת של אלה אשר נותרו בחיים, במקום להעצים אותה. כפי שניסח זאת טודורוב – "סקראליזציה מונעת הפקה של לקחים בני תוקף ממקרים ספציפיים, ועלידי כך גם את התקשורת בין עבר להווה". לעתים מואשמים המקדשים באנוכיות. אכן, על פניה עושה הסקראליזציה רושם של מעשה אנוכי מצד מבצעה, שכן בקדשם את ניסיונם, הם מונעים מקבוצות אחרות את הרווח שהיו יכולות להפיק מלימוד ומזיכרון הלקח ההיסטורי. ואולם, הרושם הזה שגוי. סקראליזציה היא בעצם מעשה של אנוכיות שגויה, הפוגע בראש ובראשונה באינטרסים של הקבוצה המקדשת עצמה. זאת משום שבעקבות הסקראליזציה, נותרים הלקחים, אשר אותם ראוי היה ללבוך, עלומים וחבוים בחוויות העבר של הקבוצה, ורק נדמה כאילו הם נחשפים במלואם – ובכך נפגע האינטרס העצמי של הקבוצה. בנאליוזציה, מצד שני, ממירה את הלקח היחיד אותו ניתן ללמוד באמת מניסיון העבר – הדמיות בין מבני יחסי הכוח שהכשירו את המעשים האלה ואת המוסריות (או את האימוסריות) שבהם – בדמיות אחרת, כוזבת, בין בוגרנותם של אויבים שונים. או במלים פשוטות יותר, דמיון בין טינות שונות: כל האויבים, אין זה חשוב עד כמה שונים הם זה מזה, נראים דומים להפליא מן הרגע בו הם מלוהקים כאויבים. האמת טמונה דווקא בבחינת יחסי הכוח: כל אימת שכוח כלייכול משתיק את קולותיהם של החלשים והנכבאים במקום להקשיב להם, הוא מציב את עצמו בצד הלא נכון של הקו המוסרי בין טוב לרע; בנאליוזציה היא ניסיון נואש (אך הוא מצליח, כל עוד החזקים נשארים חזקים והחלשים נשארים חלשים) להכחיש את האמת הזאת. ואולם, רק אם מכירים באמת הזאת, אפשר לגנות, למשל, את הגנרל הצרפתי פול אוסארס על מעשי הזוועה שאישר ועודד נגד המורדים האלג'יראים, או את מעשיו של בוב קרי, לשעבר סנטור אמריקאי וכיום נשיא אוניברסיטה, אשר הואשם, לאחר שנים רבות, בירי מי שהיה חברו לנשק, בביצוע הוצאות להורג מחרידות והמוניות בווייטנאם.⁶ "צדק שאינו שווה לכל אינו ראוי לשם זה" – מזכיר לנו טודורוב.⁷ וכל עוד אין תקווה להעניש את הטובחים בצ'צ'ניה, את נתני ההשראה, המממנים והשלקמים האמריקאים של הפרות זכויות האדם באל סלוודור, גואטמלה, האיטי וצ'ילה, או את החיילים המתעללים בפלסטינים ואת מפקדיהם – מקבלת המדינה זכות (גלויה) לרדוף את אזרחיה, או את

6 Jim Hollander, "Viewing Vietnam and Algeria with the Luxury of Hindsight", *Herald Tribune*, May 5-6, 2001, p. 6

7 Tzvetan Todorov, "Les illusions d'une justice universelle", *Le Monde de débats*, Mai, 2001, p. 27

התושבים בשטחים שבשליטתה, לאחר שייחסה להם, ללא אפשרות ערעור, כוונות זדוניות, המצדיקות כל עוולה המבוצעת נגדם (תהליך שהוכשר לאחרונה בידי הממשל האמריקאי הפדראלי תחת הכותרת "מתקפות מנע"). זוהי אותה זכות, שכאשר נמתחה עד הקצה ונסחטה עד הטיפה האחרונה בידי השלטון הנאצי, הסתיימה בקטסטרופה של השואה.

ולמרות כל האמור לעיל, במקרים רבים הולכת הסקראליזציה יד ביד עם בנאליזציה. טודורוב דן לרועמה במקרה של ריצ'רד הולברוק, נציג מחלקת המדינה האמריקאית ביוגוסלביה, שהסכים לשאת ולתת עם השלטונות בבלגרד בשעה שאלה כבר הואשמו בביצוע "שואה שנייה", תוך שהוא מצטט את התקדים של ראול ולנברג, אשר תחת השלטון הנאצי סיכן את חייו כדי להציל חיי אחרים. טודורוב מדגיש כי ולנברג סיכן את חייו לאחר שהחליט לשרת את הקורבנות, וכדי להשיג מטרה זו התריס ופעל נגד הפושעים הכלי-כולים וחסרי המצפון; הולברוק, לעומת זאת, הלך לתת הוראות, בשם מעצמת העל החזקה בעולם, שהמטירה על אנשים מדי יום פצצות וטילים חכמים. האם יש כאן מקום להשוואה? קלינטון הצדיק את ההתערבות הצבאית בבוסניה בציטוט אוזרתו של צ'רצ'יל נגד נקיטת מדיניות פייסנית כלפי היטלר. מה ערכה של השוואה כזו? – שואל טודורוב. האם היווה מילושביץ' איום שאפשר בכלל להשוותו לאיום של היטלר על אירופה?

בנאליזציה היא כלי שימושי, כאשר נשקלת הפעלת כוח נגד אויב חלש יותר, ויש למכור את המעשה לציבור כמעשה אצילי של הקרבה עצמית ולא כאקט של פוליטיקה כוחנית. כך נהג משה לנדוי, שבי-1961 ישב כאב בית הדין במשפטו של אדולף אייכמן, ועשרים ושש שנה אחר כך ישב בראש הוועדה שהתירה שימוש בעינויים נגד שונאי יהודים "דומים" – הפלסטינים החיים בשטחים הכבושים.

אף שהבנאליזציה נדמית כהיפוכה הגמור של הסקראליזציה, היא מובילה לאותן תוצאות פחות או יותר. שתיהן מפרידות בין קבוצות וגורמות לאי-הבנה הדדית ולעוינות. שתיהן מוליכות את הקבוצות להסתגרות ולהתברלות, שכן הן מכחישות או ממעיטות מן הערך ההישרדותי של דיאלוג בין-קבוצתי ושל שיתוף אחרים בחוויות הקבוצה, חוויות שבדרך כלל נחוות בנפרד, אך שזורות זו בזו ללא תקנה. שתיהן הופכות לפיכך את הדרך ל"ביחד" כזה (הבחירה היחידה שהיתה יכולה, אולי, להפוך את הישרדותה של הקבוצה לבטוחה, ולפיכך את "הרצח הקבוצתי" על כל גווניו למיותר) לדרך מחוספסת עוד יותר, מאיימת, אולי בלתי עבירה.

המקרה המיוחד של השואה

השואה היתה אירוע בעל חשיבות עצומה לדמותו העתידי של העולם – אך משמעותה נעוצה בכך שהיותה מעין מעבדה בה רוכזו והועלו על פני השטח, לעין כל, כמה היבטים, מדוללים ופוזורים בדרך כלל, של החיים המודרניים המשותפים. ללא הכרה במשמעות זו, הלקחים החשובים ביותר של השואה – על הפוטנציאל הג'נוסידי הטבוע בצורת החיים שלנו והתנאים שבהם פוטנציאל זה עשוי להתפרץ בתוצאות קטלניות – לא יילמדו, לאסוננו כולנו. הקריאה הסקראלית/בנאלית של מסר השואה שגויה ומסוכנת, מהסיבה הכפולה שהיא מכוונת את חששותינו לעבר אסטרטגיה מגבירת סכנה, ובו בזמן הופכת את האסטרטגיה הזו לבלתי מועילה לאותה מטרה שאותה קיוותה לשרת. הקריאה הסקראלית/בנאלית מולידה שרשרת "גנטית-מפוצלת" ("על כוח צריך להשיב בכוח חזק יותר") וזו רק מגבירה את הסכנות הג'נוסידיות שהגיעו אותה מלכתחילה.

הסקראליזציה מספרת את סיפור השואה כחוויה יהודית ייחודית, גורל מר שנפל בחלקם של היהודים והיהודים בלבד, וחוויה שרק יהודים, בהיותם יהודים, עלולים היו ליפול לה קורבן. סבל של קבוצות אחרות איננו חלק מן הסיפור הזה; אם יורשו להיכנס לתוך הסיפור, הם ידללו ויזהמו את המסר, המיועד מעצם טבעו רק לאזוניים יהודיות. סקראליזציה מציבה את היהודים כנושאים היחידים של זיכרון השואה, נברלים משאר העולם הספוג בשנאת יהודים בלתי ניתנת לריפוי, אתר של שואת העבר וחממת השואות העתידות לבוא. היא מותירה את היהודים לבדם במאבק להישרדות. אין אף גורם שאתו אפשר לשלב כוחות כדי להפוך את סיכויי הניצחון במאבק זה לטובים יותר, שכן אין הישרדותו של אף אחד אחר נתונה בסכנה מאותה סיבה.

חשוב ומבשר רע מכל: גם אם האיזמים על הישרדותם של אחרים יוסרו, לא ישפר הדבר את סיכויי הישרדותם של היהודים כהוא זה. כיבוי להבות רצחניות המכלות את גופותיהם של אחרים לא יסייע לביטחונם של היהודים. דרישה לשמור על כללי בטיחות אש בכל מקום (או אף הימנעות מייצור חומרים דליקים) עשויה להיות רעיון טוב, אך היא איננה רלוונטית לביטחונם של היהודים. דבר לא יושג מהתעקשות על סולידריות של הגורל, לא כל שכן מעיסוק בפעילות סולידרית. הגאולה דורשת להדגיש את ההבדל, לא את המשותף, בגורל ובתקוות, בעבר ובעתיד. זהו מסר הסקראליזציה של השואה.

התכחשות לשותפות גורל וסירוב לשיתוף פעולה הם מנגנונים בעלי מומנטום של שימור עצמי. ממסעות חיפוש אחר ראיות לאנטישמיות, ישומו המחפשים החרוצים רק לעתים נדירות בידיים ריקות. וכל אחד מן הממצאים, המובא הביתה בתרועת ניצחון, מצדיק ומעודד מיד חיפושים נוספים. כאשר שנאת היהודים מועלית לדרגה של ההסבר

העיקרי (ויש אומרים: המספק) לאיום על ההישרדות היהודית, מופרדת באמצעות הסקראליזציה מהאימים על הישרדותה של כל קבוצה אחרת – יודופוביה הופכת למופת של תפיסת עולם. לפיכך, יש נטייה להתעלם מכל המאפיינים שאינם קשורים באופן ישיר וברור ליהודים כיהודים (ובראש ובראשונה מאפיינים הקשורים ליהודים כבני אדם, כאזרחי העולם המודרני, כפיונים במשחק הכוחות של העולם המודרני, כגורמים במלחמות הזהות וההכרה של עמים אחרים), להשאירם מחוץ לחשבון ומחוץ לדיווחים.

לתפיסה כזו של המציאות יש כל המאפיינים של נבואה המגשימה את עצמה. אדם מוצא בעולם את מה שהוא מצפה למצוא בו. הוא נוטה להתעלם מכל הראיות המצביעות על כיוון אחר, וכך הופך האישוש והאימות של האמונות המושרשות בו לדבר קל. מעשים באים בעקבות האמונות; המעשים המבוצעים בהנחה שהיהודים מצויים במצב תמידי של שואה-בדרך מציבים מכשולים נוספים בדרך לפיוס עם העולם. העולם מואשם בשנאת יהודים מולדת ובחרישת מזימות מקומיות נגד היהודים, שאותן אין בידי היהודים לשכך, וכל שהם יכולים לעשות הוא להילחם חזרה ולשמור מרחק באמצעות פעולות איבה משלהם.

עד היום, זהו ההיגיון המנחה את המדינה היהודית. כפי שתאר זאת דניאל בראון מרדיו צרפת⁸ – "מדינת ישראל ציינה ב-27 באפריל את יום הולדתה ה-53 כשהיא ממשיכה להציב מול משליכי אבנים צעירים את הצבא החמישי בחוזקו בעולם," בעוד קבוצת נשים (קבוצה קטנה, יש לציין) החליטה להשגיח על מחסומי הצבא "כדי לתעד ולמנוע הכאות והשפלות יומיות. 'החיילים צעירים כל-יך', התלוננו הנשים המתנגדות, ובכל זאת הם 'מעורבים בדהיומניזציה של הפלסטינים המתרחשת בישראל'." בראון קונן על הדיכוי המתמשך של אוכלוסייה אזרחית "שאינן בידה תשובה לעליונות הצבאית המאסיבית של המדינה העברית – מלבד הבערת צמיגים, השלכת אבנים, ומדי פעם ביצוע אחת מאותן התקפות התאבדות עיוורות ונואשות," ותהה מה קרה ל"מסורת היהודית של דיאלוג והומניזם." ואכן, היתה זו פעם המסורת היהודית שלנו, שהעניקה לנו את היכולת לשרוד, ואת המתנה היקרה ביותר שיכולנו להציע לעולם. הבה נחזור על מה שהזכיר לנו בובר: ביהדות, כל האירועים בהיסטוריה, ניצבים בתחומי הסימן הלשוני; יהדות, עניינה התחושה שמהלך הקיום האנושי כולו אינו אלא דיאלוג. "מה יש בה בישראל, שמוציא את הרע ביותר מאתנו היהודים?" – שאל בראון. התשובה עשויה להיות שההיגיון של הסקראליזציה פועל נגד ההיגיון של דיאלוג. אם

Daniel Brown, "A Jewish Lament: 'Israel brings out the worst in us'" *New York Herald Tribune*, 8.5.2001

היהודים מוגדרים על-ידי שנאתם ומזימותיהם הרצחניות של שכניהם, לא ניתן להשיג דבר מדיונים משותפים עם השכנים. ז'אן פול סארטר חשב שיהודים הם מי שמוגדרים על-ידי אחרים כיהודים; היגיון זה סוגר עתה מעגל כאשר אנטישמים הם מי שמוגדרים על-ידי המדינה היהודית כאויביה (והעולם מלא וגדוש בהם, וככל שמאמינים בכך יותר, כך הוא הופך להיות מוכר ומוכן יותר).

מרגע כינונה של הגדרה זו, היא מניעה מנגנון עצמי של אישור חוזר. בעקבותיה באים עשורים של ניכור כפוי, המוחמר בידי התרוששות, השפלה ודהיזומניזציה מתמשכים של האוכלוסייה השכנה, המואשמת באופן גורף בחטא הקדמון של שנאת יהודים. דהיזומניזציה מובילה לייאוש והורסת את מעט האמון שנותר במלים. לאחר שקולם נשלל מהם, פונים המושפלים לאבנים ולאמצעי חבלה מתוצרת בית, שמטרתם להפגין ולתעד את ייאושם, יותר מאשר להניע את הכובשים לדבר במקום לירות. כאשר ההזדמנות נקריית בדרכם, הם הורגים יהודים בשל החטא הקדמון של היותם יהודים – מה שרצינו להוכיח.

לקח "החזק שורד"

זכותו של החזק לעשות לחלש ככל העולה על רוחו הוא לקח נוסף של השואה... לקח מבעית ומפחיד ללא ספק, אך כזה הנלמד, מנוכס ומיושם. כדי שאפשר יהיה לאמצו, הוא מופשט לחלוטין מכל הקונוטציות המוסריות, עד שנותר רק הבסיס החשוף של משחק הישרדות סכום אפס. "החזק יותר שורד", "מי שתוקף ראשון שורד", "כל עוד אתה חזק, אתה יכול לחמוק ללא עונש מכל מה שעשית לחלש". העובדה שדהיזומניזציה של הקורבנות גורמת גם לדהיזומניזציה הרסנית מבחינה מוסרית של המתעללים מוסטת הצדה כעניין שולי – אם מכירים בה בכלל. מה שחשוב הוא להגיע לפסגה ולהישאר שם. הישרדות, הישארות בחיים, נתפסת כערך בפני עצמו, שמוצדק לרדוף אחריו, לא חשוב עד כמה גבוה המחיר שמשלמים המובסים, או עד כמה עמוקה ההשפלה וההשחתה של המנצחים.

מבין לקחי השואה, לקח זה, כל כמה שהוא מבעית ובלתי אנושי, מגיע כשהוא מצויד ברשימת מצאי של סוגי הסבל אשר ניתן להסב לחלש כדי להוכיח ולבסס את עוצמתך שלך. איסוף, גירוש, כליאה בגטאות ובמחנות ריכוז, או הפיכת חייהן של אוכלוסיות שלמות לדומה למודל של גטאות או מחנות ריכוז, הפגנת עקרונות של החוק באמצעות הוצאה להורג של חשודים, מעצר בלא משפט ותקופת מאסר קבועה, ותחושת האימה הנוצרת באמצעות ענישה אקראית ובלתי מוסברת – כל אלה הוכחו כאפקטיביים, ולפיכך "רציונאליים". הרשימה משתנה ומתארכת עם הזמן. אמצעים

"חדשים ומשופרים" מתווספים למצאי, אם הוכחו כיעילים – הריסת בתים בודדים או שכונות מגורים שלמות, עקירת כרמי זיתים, השמדת יבולים, הצתת מקומות עבודה ושיטות אחרות הפוגעות במקורות הפרנסה העלובים כליכך ממילא. האמצעים הללו הם כולם בעלי נטייה מעגלית להנצחה עצמית. ככל שרשימת מעשי הזוועה גדלה, גדל גם הצורך להפעיל אותם בעוצמה רבה יותר, כדי למנוע מהקורבנות לא רק להשמיע את קולם, אלא גם לזכות באוזן קשבת. ככל שהאסטרטגיות הישנות הופכות לשגרתיות, והחרדה שהן מפיצות בקרב קורבנותיהן דוהה ונחלשת, יש לחפש אחר תחבולות חדשות, מכאיבות ומפחידות יותר.

הטלת פחד כהישג של היטלר

גם זהו "לקח השואה". לקח רווי ברעל, ללא ספק – וללא תרופת-נגד זמינה; רעל בוגדני וערמומי, היוצר התמכרות ודורש הגדלה תמידית של המינון. מבין כל המלכודות והפצצות המושהות החבויות בין מורשות השואה, זוהי ללא ספק הקטלנית ביותר; המרהיבה ביותר בין הישגיו-לאחר-המוות של היטלר. היא ההופכת את הפחד מפני הסכנה למצב "נורמלי", למעשה לתנאי הכרחיים לחיים בעלי משמעות; היא מעלה את העיסוק התמידי בהשרדות לחובה יומיומית, וזו מתפתחת בתורה לצורך אקזיסטנציאלי. העולם הלא בטוח, העוין, הוא שנדמה מוכר וביתי. אם המכור אינו זוכה לעוד ממנת הסם שלו, הוא מרגיש אבוד, לעתים בלתי מסוגל למלא אפילו את הפשוטה שבמשימותיו היומיומיות.

התוצאה הממאירה של הלקח הכוזב הזה היא שרק חוסר ביטחון (וככל שהוא קיצוני וקטלני יותר, מה טוב) וסביבה עוינת (וככל שהשנאה עמוקה וברורה יותר, מה טוב) מרגישים בטוחים. נדמה כאילו שגרת החיים עומדת להתפוצץ ברגע שהמטענים מפסיקים, ולו לזמן מה, להתפוצץ. הסיכוי לחיות יחד בשלום (זכרו: העולם מלא אנטישמים!) נתפס כאיום הגדול ביותר על הביטחון. המרת שולחנות המשא ומתן בטנקים ובטילים ועשיית המרב כדי להפוך את סביבת החיים היהודית למלאת סכנות ועוינת מתמיד, המרת גשרים בחומות מעוטרות בגדרות תיל, וסיפוק המנה היומית של כדורי רובים ואבנים, מחזירים את החיים ל"שגרה". לא "שגרה" נעימה, אין ספק, אך בכל זאת שגרה, מוכרת ומנחמת, ולפיכך, באופן פרוורטי, כזו המשרה תחושת "ביטחון".

כאשר מפרשים אותם בצורה כזו, לקחי השואה הנלמדים מהתאומים הכוזבים של סקראליזציה ובנאליזציה מולידים ומנציחים עוד הפרדה, חשדנות, שנאה ועוינות, ובכך הופכים את הסבירות לאסון חדש לגדולה יותר מכפי שהיתה צריכה להיות. בשום

צורה אין הם מפחיתים את הסך הכולל של האלימות, וגם אין הם מקרבים את הרגע של חשבון הנפש המוסרי על הטעויות והפגמים ועל הצורה המוערפת של חיים בצוותא. גרוע מכך, הם מסיטים את תשומת הלב מכל דבר החורג מעבר לחששות הנוכחיים, המיידיים להישרדות הקבוצה, ובמיוחד מהמקורות העמוקים של רצח קבוצתי, שאותם ניתן לחשוף, להבין ולהילחם נגדם רק אם נתעלה מעל לאופק הקבוצתי הצר והתחום.

ערכה ותירגמה רות מיזלס